

Feodal Ahlâk ve Eleştiri Ahlâkı

BİRİKİM'in Ocak sayısında, çok tartışılan ve edebiyatımızın kavgalı adlarından Attilâ İlhan üzerine, Sabit Kemal Bayıldiran imzasıyla bir eleştiri yayımlandı. Konusu Attilâ İlhan'ın, genellikle klasik Stalinist anlayışına ters düşen görüşlerinin mi, şiirin mi, yoksa gezginci, «serüvenci», cinsel deneyimlere eğilimli özel hayatının mı eleştirildiği pek belli olmayan sistemsiz bir yazıydı bu. S. Kemal Bayıldiran'ın A. İlhan'ı sapma ve neredeyse sapıklıkla suçlaması; bize kişisel bir A. İlhan antipatisinden kaynaklanıp sosyalist bir eleştiri süzgecinden değil, feodal bir ahlâk anlayışının yadırgayıcı ve alışmadığı her şeyi dışlayan süzgecinden geçmiş gibi geldi.

Bir yazarı alıp eleştirmek, yerli yerine oturtabilmek elbette onu siyasal eylemleri, düşünceleri, dünya görüşü ve kişiliğini bir bütün olarak ele almakla mümkün. Bunların tümü, eleştirmenler ve eleştiriler için de geçerli. Bir yazarı ya da edebi eserleri eleştiren kişinin dünya görüşü, ahlâk anlayışı ve siyasal düşünceleri de aynı ölçü de önemli. Çünkü bir eleştiri, hangi dünya görüşüne dayanırsa dayansın, hiç değilse o dünya görüşünün iç mantığı doğrultusunda tutarlı olmak zorunda. Eleştiri, şüphesiz sahibinin dünya görüşünden kaynaklanan birtakım ölçülerden yola çıkmakla ancak belli bir nesnellik veya nesnellik görünümü kazanabilir. Sayın S. Kemal Bayıldiran'ın yazısında bu iç tutarlılık yok. Eleştirisinde kullandığı ölçüler kimi zaman feodal bir ahlâk anlayışından ödünç alınmışlar, kimi zaman da «doğru çizgi» diye, sanırız kendisinin inandığı, bizim yazı boyunca hissettiğimiz ama bir türlü açıkça söylenemeyen, bir sol çizgiden alınmış (her iki konuya da birazdan daha derinlemesine değineceğiz). Bu işin bir yanı.

Bir diğer yanı da, eleştiride, dünya görüşü ne olursa olsun, inandırıcı olmak isteyen

herkesin uymak zorunda olduğu noktalar. Eleştiri namusu ve eleştiri ahlâkı gibi öğeler. Bir yazıyı ya da yazarı manipüle ederek eleştirmek değil, onun şiirlerini ya da yazılarını karman çorman edip işine geldiği gibi birbirine ekleyerek değil (ki sayın Bayıldiran bu kolaylığa kaçmaktan kendini pek alamamış), metinleri kendi gerçek biçim ve içerikleri ile eleştiri konusu yapmak. Bu konuya da yazı süresince tekrar geleceğiz.

«Tanzimat'tan bu yana ilk sağlıklı aşk Nâzım'ın şiirinde dile gelir». «Yanlış aşk'ı işlemek de Attilâ İlhan'a düşer». Sağlıklı ve sağlıklı aşklar konusu, Bayıldiran'ın kesinkes, bu budur türünden, söyleyip sonra da atladığı bir konu. Sağlıklı aşk ne, sağlıklı aşk ne pek açık değil. Sağlıklı aşk ile yanlış aşkın tanımlarını yapmak mümkün mü? Kanımızca değil. Çünkü sağlıklı aşkın ne olduğu, ne olması gerektiği, toplumdan topluma, çağdan çağa değişen bir olay. Kendi yazısında bile sayın Bayıldiran, örneğin eşcinsel ilişkilerin belli bir tarih kesitinde rahatlıkla işlenebildiğini söylüyor. Gene tarih içinde, eşcinsel ilişkilerin, ensestin (yakın akrabalarla cinsel ilişkilerin) doğal ve «sağlıklı aşk» sayıldığı, giderek desteklendiği, artık bilinen bir olgu. Cinsler arasındaki ilişkilerde de üstünlük durumu toplumdan topluma (üretim biçimi ve üst yapıyla bağlantılı olarak) değişebilmiş bir başka olgu. Kısacası «sağlıklı aşk» tanımı belli, evrensel, toplum ve tarih üstü bir kategori değil. Aynı şekilde «yanlış aşk» da öyle. Sayın Bayıldiran'ın belki var olduğunu sandığı «sosyalist sağlıklı aşk» da öyle. Sovyetler Birliği'nin «sağlıklı aşk» ile Çin'in «sağlıklı aşkı» ve Batı Avrupalı toplumcuların «sağlıklı aşk» anlayışları birbirlerinden oldukça farklı.

Freudianizmin, kanımızca çok doğru öneri ve katkılarının yanında, temelde yanlış bir varsayımı ve anlayışı var. Cinsel töre, anlayış

ve kategorileri evrenselleştirmek. Özellikle ataerkillikle cinsler arası yeni ilişkiler düzeyinde bocalayan, kapitalist bir altyapı ile katolik bir üst yapı arasında bocalayan Batı Avrupalı'nın (bu Batı Avrupalı küçük burjuva, büyük burjuva ya da katolik inançlı bir işçi de olabilir) cinsel sorunlarını, hastalıklarını ve cinsel anlayışını evrenselleştirmek. Freud'un bunlardan evrensel kategorilere ulaşması. Sosyalist dünya görüşüne ters düşen ve eleştirilmesi gereken bu klasik freudianizm, yoksa cinsel olanın yadsınması değil, Sayın Kemal Bayıldiran freudianizmi yadsıdığı üstü kapalı belli ederken, evrensel bir cinsel anlayıştan hareket ederek onunla aynı yanlışlığa düşmüş. Sayın Bayıldiran'ın evrensel cinsel ahlâkı yalnız bununla sınırlı kalmıyor. Cinsel ilişkiler düzeyinde de sapık olanla sapık olmayı ayıklayıp, kesip biçmek çabasında: «Burada değişik bir sapıklıkla karşı karşıyayız: Dudak ve ağız mukozasının cinsel kullanılışı». Bayıldiran, kendisine ve bir ölçüde toplumumuza özgü bir ahlâk anlayışını evrenselleştirmek istemiş. Belki de kendi algılamasında «yoz batılı kentsel» saydığı bir ahlâk anlayışını, temiz saydığı bir kırsal feodal ahlâk anlayışı ile karşılaştırarak, sonucunu «sosyalist bir cinsel ahlâk» ile özdeşleştirmek yanılışına düşmüş. Oysa cinsel ilişkilerin biçimlerine getirilen yasaklamalar, egemen sınıfların gelişmiş kapitalist ülkelerde bile tam olarak vazgeçemedikleri birer gerçeklikler: «Yahudi ve Hıristiyan dinleri, evli çiftlerde bile ağız/cinsel organ temasını lanetlerler. Birçok ülkede ahlâka aykırı olarak nitelendirilmesi bir yana, kanunlarla da yasaklanmıştır... Amerika Birleşik Devletleri'nin hemen hemen bütün eyaletlerinde bu kanun yasağının yer alması gerçekten ilginç... Bu davranış yasak olduğu eyaletlerin hepsinde ağır suç olarak nitelendirilmekte, yalnızca New York'ta 'hafif ceza' kapsamına girmektedir.»¹ Bizim konumuz şu ya da bu cinsel ilişki biçiminin savunulması ya da yerilmesi değil, özünde feodal bir ahlâk anlayışının, nasıl kendisini «sosyalist ahlâk» kılıfına sokmak istediği. Sayın Bayıldiran'ın tüm yazısı boyunca böylesine bir anlayış egemen. Kendi ahlâk anlayışını nesnel ve doğru bir ahlâk sanmak, yazıyı aslında nesnellikten uzaklaştıran başlıca etkenlerden biri olmuş. Bayıldiran, bir yanda sapıklık, sağlıklı aşk, yanlış aşk gibi ilişkileri, egemen sınıflar ahlâkından aldığı değerlerle nitelendirirken, öbür yanda da «egemen ahlâk anlayışı, sapıkları yer altına inmeye zorluyor» gibi bir cümle kullanmış. Değerlendirmelerini bir ahlâk anlayışına göre yaparken, aynı ahlâk anlayışını eleştirir görünmek ya da kendini eleştirmeye zorunlu hissetmek bir çelişki yaratmış. Bu çelişki de yazının iç tutarlılığını bozmakta rol oynamış.

Bir yazısında şöyle demiş A. İlhan: «Toplumculuğun toz pembesi bile kilit altında tutulurken 'Ben toplumcuyum' demek (...) yoksa ruhbilimsel çeşitli complexe'lerin dürtüklemesinden mi?». Bu ise, Bayıldiran'a göre A. İlhan'ın sosyalizmi nasıl algıladığını gösterir: «Çünkü o, sosyalist olmayı, bilinçlenme ve sınıf ilişkilerinin dışında düşünmeye eğilimlidir». Bayıldiran'ın bize kanıt olarak sunduğu yukarıdaki alıntı, o işlevi yerine getirecek uzunlukta değil pek. Attilâ İlhan «sosyalist olmak demek kompleksli olmaktır» mi demiş yoksa «sosyalist bilincin yolu mutlaka komplekslerden geçer» mi demiş, bir sınıftan çıkan sosyalistleri mi konu edinmiş, yoksa kendi gelişmesinin bir aşamasını mı? Bunlar belli değil. Ayrıca, alıntılандığı kadarıyla bile İlhan'ın sözlerinden, onun sosyalizmi sınıf ilişkilerinin dışında algıladığı sonucunu çıkarmak, her şeyden önce, yazara yakışsız bir etiket yakıştırmaktır. Belirtmeden geçemeyeceğimiz bir nokta da şu: Her şey birbirine bağlı, birbiri ile ilgilidir. Girift toplumsal ilişkiler ortamında kişisel açımları tartışabilmek, öncelikle kendi kendine soru sorabilme yöntemini ve pratiğini benimseyebilmek gerekir. A. İlhan'ın sorusu gibi, bilimsel merakları irdeleyen konuların, şu veya bu şemaya uymuyor diye göz ardı edilmesi bilimselliğe de ters düşer.

Bilince nasıl ve ne yoldan varıldığı konusunda ise Bayıldiran'ın kendisi de bir şeyler söyleyebilirdi. Söylememeyi yeğ tutmuş. Sınıf bilincine varmadan önce geçirilen sınıfsal içgüdü ve sınıfsal tepki aşamalarını tek tek analiz ederek; aydınların, bürokratların, küçük burjuvaların, kolej öğrencilerinin hangi aşama ve yollardan geçerek sosyalist olduğunu irdeleyerek ve A. İlhan'ın «bilinçlenme», «sosyalist olma» konusundaki düşüncelerini daha tümüyle verme dürüstüğünü göstererek belki de verimli bir tartışmayı başlatmış olurdu. Ama sanırız Bayıldiran'ın amacı bir tartışma başlatmak, ciddi bir eleştiri yapmak değil.

Yazısında A. İlhan'ın siyasal görüşlerinin de eleştirisine yönelmiş. Böylece ister istemez kendi siyasal görüş ve anlayışını da sergilemiş.

«A. İlhan'ı Troçkist yapan etkenlerden biri de serüvene düşkün oluşu». Doğrusu pek sağlam bir ölçüt seçmemiş sayın Bayıldiran kendisine. Serüvene düşkün olmak Troçkist olmaya götüren bir etken olsaydı, Rus devriminin ünlü serüvenci şairi Mayakovski de dahil olmak üzere pek çok şair ve yazarın Troçkist olması gerekirdi. Ama öyle değil. Sabit Kemal Bayıldiran da Troçkizmin, doğru ve yanlışlarıyla, sosyalizmin bir parçası olduğunu bilmez mi? Bilir bilmesine ya, doğru bellediği Stalinist çizgiyi el altından savunmak için, gene o Stalinistliğin geleneksel oyunlarına ve karalamalarına başvurmaktan çekinmez. Atilla İlhan'ın «Stalinizm»e ve «Sovyet modeli» ne belli bir eleştiri yönelttiğini ortaya getirmez. Onları tartışmaz. Onun için belki de önemli olan bu konuları elden geldiğince deşmeden haklı çıkmaktır.

A. İlhan çeşitli konularda düşüncelerini belirtmiştir. «Hangi Sol» ile kimi konuların tartışılmasını istemiştir. O konular tartışılabilir, A. İlhan ile aynı düşüncede ya da karşıt görüşlerde olunabilir. Ama şüphesiz belli bir kültürün ve zihinsel çabanın ürünü olan düşünceleri, serüvencilikle özdeşleştirilip geçiştirilemez, geçiştirilmemelidir. Aynı ilke Troçkizm konusu için de geçerli. Troçkizm, bugün, ileri dönem kapitalizmi ile ilgili birtakım tezler ileri sürüyor. Sovyetler Birliği ve öteki Doğu Avrupa ülkeleri ile ilgili birtakım analizler yapıyor. Kendi dışındaki sol ve sosyalist akımlarla stratejik düzeyde ayrılıkları var ve bütün bunlar doğru ya da yanlış olabilirler. Kesin olan ise Troçkizmin bir serüvencilik değil, ama hiç değilse kendi içinde Sovyet Marksizm'inden daha tutarlı olduğudur. Bayıldiran ise sorunu gerçek nedenleri ile tartışma gündemine getirme açıklığını göstermiyor. Söylediği şu: «A. İlhan Paris'te Troçkist olur. Bu arada sakalını Troçki gibi kestirir. Bu Troçkist özellikler onda uzun zaman sürer. Ve hiçbir şiirinde Lenin'in adı geçmediği halde (...) Troçki'ye şiirlerinde üç kez yer verir.» Sabit Kemal Bayıldiran'ın Troçkizm üzerine bilgisi bu kadar gibidir. O'na göre Troçkist özellikler sakal taşımaktır, solculuğu Paris'te öğrenmektir. Bu anlayış

bir zamanların sakalsız ve fessiz müslüman olunamayacağı anlayışını, toplumumuzda uzun süre egemen olmuş sakat ve geri birtakım görüşleri hatırlatmıyor mu? Troçkizm eşittir Paris, sakal ve serüven mantığı diyalettik bir mantıktan çok, Aristocu bir mantığın ürünü değil mi? Bir de A. İlhan'ın şiirinde neden Troçki adının üç kere, Lenin'in adının hiç geçmediğine takılmış Bayıldiran. A. İlhan neden üç kere Troçki demiş, hiç Lenin dememiş bilemeyiz. Yalnız bu tür soruların her şiir ve şaire yöneltilip, yeni adlar kullanarak çoğaltılması mümkün. Örneğin, şiirde neden Mao'nun adı geçmiyor, neden Ho Şi Minh'in adı, neden Castro'nun, Brejnev'in adları geçmiyor diye uzatılabilir... Sonra da nasıl sonuçlara varılır orası ayrı tabii.

Bayıldiran Türkçe'deki anlam esnekliklerini işine geldiği gibi kullanmakta oldukça mahir. A. İlhan,

bir elinde balık oltası
ötekinde tabancası var
çünkü devrimden sürgün

dizeleri ile devrimi Troçki'ye maletmek istiyormuş! «Bu zamirle devrim, işçi sınıfının olmaktan çıkıp Troçki'ye mal edilmiş oluyor». Oysa biraz dikkatli bir okuma ile dizelerin Troçki'ye ait olan bir devrim değil, Troçki'nin ait olduğu bir devrimden sürgün edildiği fark edilir. Hele okuyan kişi eleştiri yazmak durumunda ise.

«Yağmur Kaçağı»nda A. İlhan «Aslına bakılırsa çocukluğumdan bu yana ufku arkasını görmek en müthiş tutkumdu benim» diyor. Bayıldiran üstü kapalı bir şekilde A. İlhan'ın Yahya Kemal gibi idealist olduğunu kanıtlamak için kullanıyor bu kelimeleri. Demek idealistlikle, Yahya Kemal'likle suçlanmamak için yaşayan dilin inceliklerini güzelliklerini kullanmamak gerekli. Bir yazınızda ya da şiirinizde, es kaza, hiç ilginiz olmayan başka bir yazara benzer bir kelime sarfetmişseniz yandınız... A. İlhan'ı Yahya Kemal ile karşılaştırmak yetmemiş ki, işin içine Faruk Nafiz Çamlıbel'i de katmış Sabit Kemal Bayıldiran. Ziya Gökalp milliyetçiliği, Faruk Nafiz derken A. İlhan'ın ne «milliyetçi» ne «şoven» olduğu kanıtlanacak. Kanıtlama işinde kendine özgü yöntemlere de başvurmuş Bayıldiran. Birbirleriyle ilgisiz, iki ayrı kitapta yayımlanmış iki ayrı şiirden aldığı dizeleri al-

talta koymuş. Okurda, ilk elde, İlhan'ın ırkçı bir tutuma sahip olduğunu izlenimi uyansın diye. Bayıldiran'ın değiştirmesi şöyle:

ve uzaktan uzağa bizans çakalları
iç asya'dan daha oymaklar belir
uçarı bir yürek kadar aydınlıktırlar
usul usul karanlıkta kürtçe konuştular
ağaç suratlı iki adam

Bu dizeler, Bayıldiran için, A. İlhan'ın burjuva milliyetçisi olduğunun kantıdırılar. Gerçekte ise dizeler parçası oldukları şiirlerde başka işlevler ve bağlantılar içinde kullanılmışlardır. Bir küçümseme ve yüceltme amacı ile değil. «Kürtler» şiirinin devamı şöyle geliyor:

sekiz on kadar koyun
biraz kilim ve keçe
gurbetçi kirvelerini andılar belki usanıp
üzerlerine mezar toprağı gibi serpiyen
yalnızlıktan
istanbul uzağında kaybolmuş akranlarını
çukurova düzündeki dersim çobanlarını²

Bu dizelerde bir küçümseme sözkonusu değil. Doğudan batıya göçün büyük kentte yarattığı yalnızlık, gurbetlik duygusunun, kırsal emeğin ucuza kapatılıp kendi insan ilişkilerinden kopartılarak sömürülmesi olgusunun vurgulandığı açık.

«Hangi Batı» Bayıldiran'a göre, A. İlhan'ın «milliyetçiliğini» kanıtlayan bir başka belge. «Fransa'da milliyetçileri Hangi Batı'da örnek gösterip 'onlar böyle yapıyorlar, biz niye yapmayalım' diyerek okura milliyetçilik öğütlemiştir (burada A. İlhan kastediliyor)».

A. İlhan nasıl bir ulusal bileşim istiyor, eski biçimler ne ölçüde saklanmalı, nasıl yararlanılmalı ve A. İlhan nasıl yararlanıyor...

Şüphesiz tartışılması gereken konular. Türkiye'de özgül bir batı sorunu, bir ulusal kültür sorunu var mı yok mu? Bu da bir tartışma konusu. Ama Bayıldiran'ın kendisi de bu konuda bir şey söylemiyor. O, A. İlhan'ın yalnızca Fransız milliyetçilerini örnek gösterdiği iddiasında. «Fransa'nın renklerinde bir sosyalizm»den söz eden komünist partisi başkanlarından, Korsika, Cibuti, Bask ve Bröton konularında susan Fransız sosyalist ve komünist partilerinden hiç söz etmiyor. Fransız mali atom bombasında uyuşan ama biçimde ayrılan komünist ve sosyalist partilerinden söz etmiyor Fransa'nın... O, serüvenci «Troçkistlerin» Güney Afrika'ya silah gönderilmemesi için grev önermelerine, «şimdi işsizlik ve kriz var» diyen sosyalist ve komünist partiler denetimindeki, dünyaca ünlü Fransız sendikalarından söz etmiyor. Ayrıntılara girerek Batı Avrupa solunun, avrupacı, Etno-sentrist tutum ve davranışlarını uzun uzun sergilemek mümkün, ama konumuzun dışında.

Yine Stalinizmle birlikte yeniden doğan büyük Rus şovenizminin askerlikten, güzel sanatlara kadar uzanmış ve uzanmakta olan etkilerini de sıralamak daha geniş bir yazının konusu olabilir. Ama sanırım **BİRİKİM** dergisinde bu konuların da deşilme sırası ve zamanı gelecek.

A. İlhan'ı eleştirmek Bayıldiran'ın görünürdeki amacı. Onun gerisinde amaçladığı ise Stalinizmi aşma çabasında olanlara göz dağı vermek. Sabit Kemal Bayıldiran, Atilla İlhan gibi değerli bir yazarı hedef göstereceğine, **BİRİKİM** dergisinin epeydir sürdürmekte olduğu Stalinizm ve Sovyetler Birliği tartışmalarına açıkça katılarak görüşlerini savunsa idi daha tutarlı davranmış olurdu hiç şüphesiz. ■

¹ Sevmek Dokunmaktır, Desmond Morris, s. 104.

² Ben Sana Mecburum, A. İlhan, s. 69.